

DEEL I

Malthusiaanse nachtmerries

De verlegen jonge geestelijke met de hazenlip was niet bepaald iemand achter wie je een revolutionair zou zoeken. Maar 200 jaar geleden was 'Bob' Malthus de eerste westerling die waarschuwde voor de bevolkingstoename die, zoals hij zei, zou eindigen in pandemie, oorlog en hongersnood. Zijn doemvisie werd de hoeksteen van de Britse wereldpolitiek, tot aan de houding tegenover de Ierse hongersnood toe, die meer dan een miljoen mensen het leven kostte. En hij lag ten grondslag aan een van de meest navrante theorieën van de twintigste eeuw: de eugenetica. Tegenwoordig zien veel milieuactivisten Malthus als hun grote voorganger. Maar dat is een zorgwekkende verbintenis.

1 EEN DUISTER EN FORMIDABEL GENIE

Het laantje dat heuvelopwaarts loopt naar Okewood Chapel is omzoomd met grasklokjes en wilde narcissen. Uit de hagen stijgt een overweldigende knofflookgeur op. Het kleine dertiende-eeuwse kerkje staat op een klein open plekje in het bos van de zacht glooiende Surrey Downs ten zuiden van Londen. Het is een kerkje zonder dorp, net zoals in 1789, toen de jonge priester Thomas Robert Malthus er dominee werd.

Malthus woonde met zijn ouders een paar kilometer verderop, en hij ging te paard over de heuvels om te officiëren bij doopplechtigheden en begrafenissen. Zijn taak verbijsterde hem. In drie jaar tijd voltrok hij de rites voor 57 geboorten en slechts 12 sterfgevallen. En er was nog iets: 'Het valt op,' schreef hij, 'dat de zonen van werklieden vaak onvolgroeid zijn. Jongens die er als 14 of 15 uitzien, blijken bij navraag 18 of 19 te zijn.' De plaatselijke jeugd, zoals zijn biograaf Patricia James stelde, 'was van een ander ras dan de jongens die cricket speelden in Cambridge,' waar Malthus een deeltijdbaan had als docent aan de universiteit. De plattelandsbevolking van Surrey leefde vrijwel uitsluitend op brood en aardappelen in plaats van vlees en vis.

De jonge dominee Malthus leidde een teruggetrokken leven – hij was ongetrouwd, verlegen en hij sliste vanwege zijn hazenlip. Maar zijn vader Daniel betrok hem bij de actualiteit. De Fransen hadden net hun revolutie achter de rug, waarbij ze Lodewijk xvi van de troon hadden gestoten en Thomas Paine, de wereldberoemde revolutionair uit Norfolk, had zijn liberaal manifest *Rights of Man* ('Rechten van de Mens') gepubliceerd. Vrijheid hing in de lucht. Daniel correspondeerde met Franse revolutionairen en had een keer de libertijnse filosoof Jean-Jacques Rousseau en zijn minnares bij hem thuis uitgenodigd. Hij was ook bevriend met de journalist William Godwin, die in 1793 een populair manifest had geschreven voor een anarchistisch Utopia, getiteld *Enquiry Concerning Political Justice* ('Over politieke gerechtigheid'). Daarin voorspelde Godwin een 'afname van de be-

hoefte aan seks door de ontwikkeling van intellectuele geneugten'. Er zouden geen kinderen meer geboren worden. De wereldbevolking zou bestaan uit 'volwassenen zonder kinderen. De generaties zullen elkaar niet opvolgen. Er zal geen oorlog meer zijn, geen misdaad, geen rechtspraak en geen overheid. Elkeen zal met onzegbaar vuur het welzijn voor allen nastreven.'

Malthus, door zijn vrienden en familie 'Bob' genoemd, moest niets hebben van dat libertaire geklets. In zijn avondlijke discussies met zijn vader liet hij zich vooral neerbuigend uit over het optimisme van Godwin. En 's nachts werkte hij aan zijn vernietigende weerwoord: een oefening in pessimisme gebaseerd op de ervaringen met zijn parochianen. Het resultaat was zijn *Essay on the Principles of Population* ('Verhandeling over de beginselen van de demografie'), dat in 1798 gepubliceerd werd. Het idee van Godwin over een utopische wereld zonder seks en voortplanting was onzin. In de werkelijke wereld, zei Malthus, lag overbevolking altijd op de loer, omdat de onderklasse in een tredmolen zit van seks en voortplanting. De armen plantten zich zo veelvuldig voort dat hun aantallen uiteindelijk beknot moeten worden door hongersnood en ziekte. Dat was de manier waarop de natuur de menselijke bevolking in evenwicht hield.

De visie van Bob Malthus is simpel, somber en vernietigend. De menselijke bevolking, als ze niet in toom wordt gehouden, zal altijd exponentieel groeien. Net zoals je een echtpaar kunt hebben dat vier kinderen krijgt, die op hun beurt weer acht kinderen krijgen, en die acht weer zestien, enzovoort, zo kan ook een stad van een miljoen inwoners in één generatie een stad van vier miljoen worden, dan 8, dan 16, enzovoort. Maar de voedselproductie kan nooit zo snel toenemen. Die kan hoogstens volgens een rekenkundige reeks toenemen, dus voldoende om één miljoen mensen te voeden, daarna twee miljoen in de volgende generatie, vervolgens drie miljoen, vier miljoen, enzovoort. Uiteindelijk zal er voor de massa van de bevolking niet meer genoeg voedsel zijn, of er zullen ziekten uitbreken, tot er zo veel mensen doodgaan dat de bevolking weer op zijn oude peil terug is. Dat, zei hij, gebeurde in zijn eigen parochie, waar meer mensen geboren werden dan er dood gingen en de jongeren in hun groei werden belemmerd. Dat zou met het hele land gebeuren. Waarschijnlijk met de hele wereld.

Daar was niets aan te doen, meende hij. Alle pogingen om het leven van de armen te verbeteren of hun lijden te verlichten zouden falen. Liefdadigheid zou alleen maar de voortplanting aanmoedigen

en tot een nog rampzaliger bevolkingsexplosie leiden. Iets anders beweren zou 'een onvergeeflijke misleiding van de armen' zijn. Malthus beschouwde dat sombere vooruitzicht als een natuurlijke stand van zaken, maar wel een die politieke consequenties had. Het gevolg was dat hij zich tegen de Engelse Armenwet keerde, die 200 jaar lang mensen die aan de grond zaten min of meer bescherming binnen de armenhuizen had geboden. Hij zei dat die wet simpelweg huwelijken op jonge leeftijd aanmoedigde en grote gezinnen subsidieerde en dat hij ingetrokken diende te worden.

Voor Malthus was dat ook een morele kwestie. 'Afhankelijke armoede dient als een schande te worden beschouwd,' zei hij. 'Iemand die in een wereld geboren wordt waar alle plaatsen reeds bezet zijn en die niet door zijn ouders kan worden onderhouden, of wiens bestaan niet gewenst is door de samenleving, hoort daar niet thuis. De natuur heeft geen plaats voor hem aan haar banket. Ze stuurt hem weg.'

Dat was een wreed en arrogant oordeel van een bemiddeld man. Maar hij moet het gevoel hebben gehad dat de gebeurtenissen zijn pessimisme rechtvaardigden. De stemming onder het publiek veranderde. Idealisme en Utopia's waren uit de mode. De Franse Revolutie was ontaard in een 'schrikbewind' onder Robespierre, een leerling van Rousseau, de libertijnse vriend van zijn vader. En zijn tegenstander Godwin was na de dood van zijn vrouw Mary Wollstonecraft, een van de eerste feministes, aan lager wal geraakt. Hun zestienjarige dochter was met de dichtster Shelly weggelopen en had de verre van utopische *gothic* horrorroman *Frankenstein* geschreven.

Net zoals Godwin eerder was voortgestuwd op de vloedgolf van revolutionair optimisme, zo werd Malthus nu meegevoerd door het afnemend tij. Het malthusianisme, zoals zijn sombere theorie al gauw genoemd werd, was hét onderwerp van de Londense salons. De verlegen dominee kreeg in korte tijd veel vrienden onder de eigenaars van grote fabrieken en de werkgevers van de armen. Hij werkte zijn verhandeling om tot een volledig boek en bracht in de daarop volgende drie decennia regelmatig nieuwe edities uit, waarin hij inging op actuele kwesties en zijn verzet tegen de armenwetten verhardde en de zijde koos van de werkgevers in arbeidsconflicten in de snel groeiende industriesteden.

Bevolkingsgroei was geen bedreiging in de verre toekomst, hield hij zijn steeds groter wordende gehoor voor. De ijzeren overbevolkingswet van Malthus was in het hier en nu werkzaam. Hij 'werkt heden in het grootste deel van de wereld' en heeft, 'een paar uitzonderingen

daargelaten, vrijwel constant gewerkt in alle landen waar wij weet van hebben'. Er waren niet alleen grenzen aan de groei in de toekomst, nee, de wereld bereikte nu al een bovengrens. In een passage die zo uit een modern eco-stuk zou kunnen zijn gelicht schreef Malthus: 'De macht van de bevolking is oneindig veel groter dan de macht van de aarde om te voorzien in de levensbehoeften van de mens.'

Zijn invloed strekte zich al gauw tot ver buiten Engeland uit. In 1805 aanvaardde Malthus een betrekking als docent aan het *East India Company College*, de school van de Engelse Oost-Indische Compagnie in Hertfordshire. De Compagnie was een kapitalistische kolos die enorm veel handel dreef met het verre Oosten en een groot deel van India bestuurde uit naam van de Britse Kroon. Malthus werd benoemd als de eerste hoogleraar politieke economie in de wereld. Dertig jaar lang, tot aan zijn dood, onderwees hij de toekomstige ambtenaren van het Britse Rijk over de gevaren van overbevolking en de zinloosheid van liefdadigheid. Zoals de Australische demograaf Jack Caldwell schreef: 'Malthus zorgde ervoor dat hele generaties Britse ambtenaren en geleerden de wereld in Malthusiaanse termen beschouwden.' Een van zijn studenten was Charles Trevelyan die, zoals we verderop zullen zien, later met malthusiaanse harteloosheid de Ierse hongersnood van de jaren 1840 aanpakte.

Tweehonderd jaar geleden, toen Malthus nieuwe ziertjes doopte op het platteland van Okewood, was Groot-Brittannië bezig de werkplaats van de wereld te worden. De stoommachine van James Watt gaf de aanzet tot de industriële revolutie, die het land veranderde in een productiebedrijf zoals de wereld nog nooit gezien had. De optimisten stonden te juichen bij die *Brave New World*, maar Malthus zag zijn pastorale wereld ineenstorten. Terwijl velen met vreugde een nieuw tijdperk van welvaart zagen aanbreken, zag hij een nieuwe nachtmerrie ontstaan, in de 'duistere, satanische fabrieken', zoals de dichter William Blake zei. De bevolking van Engeland verdubbelde tussen 1750 en 1800 en verdubbelde nog eens, tot 24 miljoen in 1830. Die extra bevolking bemande voor het merendeel de fabrieken in de nieuwe industriesteden.

Het inwonertal van Manchester, het epicentrum van de industriële revolutie en de eerste industriestad in de wereld, werd van 1770 tot 1830 zes keer zo groot. Bradford en Leeds, de steden van de wolindustrie, bleven daar niet ver bij achter, evenmin als Sheffield, de 'staalstad' en Birmingham, de 'stad van de duizend beroepen', en

Liverpool, de zeehaven van het Britse Rijk. Londen, met een miljoen inwoners, was net de grootste stad ter wereld geworden en zou tegen het midden van de eeuw tot boven de twee miljoen groeien.

In die industriële inferno's stikten de mensen in de smog en dronken water met tyfus- en cholerabacillen. Als gevolg van de epidemieën die in de overvolle smalle straatjes en de dicht opeengepakte rijtjeshuizen woedden, stierf een kwart van de kinderen vóór het vijfde levensjaar en nog eens een kwart vóór het einde van de puberteit. De levensverwachting van de nieuwe arbeidersklasse lag onder de twintig jaar. Edwin Chadwick rapporteerde in zijn beroemde *Report on the Sanitary Conditions of the Labouring Population of Great Britain* ('Bericht over de hygiënische omstandigheden van de arbeidersbevolking van Groot-Brittannië') dat in de steden de gemiddelde leeftijd van hogergeschoolden 38 jaar was, van ambachtslieden 20 en van 'machinisten, arbeiders en hun gezinnen' maar 17 jaar.

En waarom groeide de bevolking dan? Het antwoord op die vraag was dat de mensen kennelijk graag veel kinderen wilden. In de industriesteden kreeg een vrouw gemiddeld zes kinderen, tegen vier of vijf op het platteland. Als er werk was in de fabriek en de oogsten waren goed, dan wilden de mensen meer kinderen, en ze meenden dat ze die wel te eten konden geven. Wat Malthus er ook van vond, dat was geen blinde race naar de ondergang. Het was koele berekening. Niet in de laatste plaats omdat de nieuwe vrienden van Malthus heel happig waren op die overvloedige arbeidskrachten.

Maar de wet van vraag en aanbod werkte niet helemaal goed. In de jaren 1830 begonnen de industriële arbeiders te ontslaan, en als gevolg van slechte oogsten kreeg een tiende van de bevolking bijstand op grond van de armenwet. Malthus dacht dat eindelijk zijn natuurwet in werking was getreden. Hij verwierf steeds meer steun met zijn campagne tegen de armenwet, die 'huwelijken tussen paupers subsidieerde'. Hij stond achter het amendement op de armenwet, dat in 1834 van kracht werd, vier maanden voor zijn dood. Daardoor werd de bijstand sterk verminderd en gingen armenhuizen 'zoveel mogelijk op gevangenen lijken'. De armen werden door de nieuwe wet 'gedwongen om te emigreren, voor een lager loon te werken, of te vegeteren op armer voedsel,' zoals een parlamentslid het uitdrukte.

Het volk noemde het de Wet van Malthus. Dat bezegelde zijn reputatie. 'Malthus de Bevolkingsman' was degene die de armen wilde belemmeren te trouwen. De humanist William Hazlitt beschuldigde hem van 'uithongeren van de kinderen van de armen om de paarden

van de rijken te voeden.’ Zijn oude tegenstander Godwin noemde hem ‘een duistere, akelige geest die altijd klaarstaat om de hoop van de mensheid de kop in te drukken.’

Hij kreeg er ook een nieuwe vijand bij. Charles Dickens vond in Malthus een gemakkelijk doelwit voor zijn tendensromans. Het aan-doenlijke smeken van Oliver Twist om meer gortepap in een van de nieuwe bikkelharte armenhuizen – het boek verscheen in 1837 – was een klaroenstoot tegen het malthusianisme. In *Hard Times* heeft de gemene fabrieksdirecteur Thomas Gradgrind een kind dat Malthus heet. De gierige Ebenezer Scrooge in *A Christmas Carol* is een parodie op Malthus, die zei over mensen die liever doodvielen dan naar het armenhuis te gaan: ‘Dat is ze geraden ook, dat ruimt de overtolliche bevolking op.’ (Die uitspraak komt trouwens ook voor in een moderne scabreuze satire, *South park*, waar hij in de mond gelegd wordt van Cartman.)

De ideeën van Malthus riepen ook na zijn dood nog controveresen op. De grootste Europese revolutionair, Karl Marx, noemde ze ‘een schotschrift tegen de mensheid’ en de man zelf noemde hij ‘een strooplikker van de landadel die zich graag uit naam van de kapitalisten sterk maakt voor de onafwendbaarheid van de armoede.’ Charles Darwin zei dat Malthus hem op het idee had gebracht van de *survival of the fittest* in de natuur. ‘Eindelijk had ik een theorie waarmee ik aan het werk kon gaan,’ zei hij.

Maar hoewel vrijwel iedereen tegenwoordig de theorie van Darwin omarmt, verdeelt Malthus nog steeds de gemoederen, van de kwestie van klimaatverandering tot de armoede in de wereld. De natuurwet van de dominee uit Surrey ligt ten grondslag aan de groene vrees voor de ‘grenzen aan de groei’. Maar aan de andere kant werd Malthus nog onlangs door een criticus ‘een van de intellectuele voorvaderen van de huidige neoconservatieven’ genoemd.

Had Malthus gelijk? Hij had in elk geval gelijk door erop te wijzen – als eerste – dat de demografie een belangrijke economische kracht is. Door een theorie te ontwikkelen over de wisselwerking tussen natuurlijke hulpbronnen en bevolkingsaantallen vestigde hij zijn naam als groot denker. Maar hij had duidelijk ongelijk met zijn bewering dat het Groot-Brittannië van de negentiende en twintigste eeuw de groeiende bevolking niet aankon. Er zijn nu meer dan twee keer zoveel Britten als bij de dood van Malthus. Ze zijn welvarender en gezonder dan toen en leven langer. En net zoals hij ongelijk had met Groot-Brittannië, zo had hij ook ongelijk met de rest van de wereld.

De primaire oorzaak van zijn foutieve voorspelling was deels pech hebben. Malthus schreef zijn traktaat aan het einde van een duizendjarige periode waarin het sterftecijfer van Europa voornamelijk werd bepaald door goede of slechte oogsten. Maar in plaats van het continent in vliegende vaart naar de afgrond te drijven, veranderde de industriële revolutie de regels van het spel door wat milieudeskundigen tegenwoordig de 'draagkracht' van de aarde noemen spectaculair op te drijven. Groot-Brittannië verbouwde niet meer zijn eigen voedsel, maar gaf zijn groeiende bevolking te eten door andere landen te koloniseren. Het voerde suiker in uit het Caribisch gebied, graan uit India, thee uit Ceylon en vlees uit Australië – dat alles beschermd door zelfgemaakte wapens en betaald met industriële producten.

Malthus zag niet in dat de techniek zijn natuurwet kon ontcrachten. Maar hij had evenveel ongelijk, denk ik, wat betreft de menselijke natuur. Hij beschouwde de armen als zinneloze beesten, gedreven door natuurkrachten, die niet in staat waren hun vruchtbaarheid in te tomen. Dat was zijn 'schotschrift' tegen de mensheid. En dat ging juist voorbij aan het feit dat ze toen al bezig waren hun vruchtbaarheid in bedwang te houden.

Ook nu nog gaan we er vaak voetstoots van uit dat in de tijd vóór de moderne voorbehoedsmiddelen elke seksuele daad een potentiële zwangerschap betekende. Het is waar dat geen enkele methode, behalve in het klooster treden, het succespercentage boekte van de tegenwoordige anticonceptiemiddelen. Maar in de achttiende eeuw was het voor een vrouw niet moeilijk om haar kindertal te beperken tot, laten we zeggen, drie of vier in plaats van zes. Malthus echter groeide op in een tijd waarin nauwelijks nog gesproken werd over voorbehoedsmiddelen. Hij was een teruggetrokken vrijgezel die zijn tijd merendeels doorbracht in de salon van zijn vaders huis in Surrey en dus van die dingen gewoon geen weet had.

In de Griekse, de Romeinse, de oude Egyptische en de Arabische literatuur is al sprake van voorbehoedsmiddelen, van pessariums van krokodillenmest tot postcoïtale sponzen en middeltjes met honing en peper. Veel kruiden, waarvan nu bekend is dat ze stoffen bevatten met een anticonceptieve werking, wekten de menstruatie op of veroorzaakten regelrechte miskramen. Het sap van een reuzenvenkel, silphium geheten, die in het wild voorkwam in wat tegenwoordig Libië is, werd in het oude Griekenland en Rome zo veel gebruikt dat hij als gevolg daarvan schijnt te zijn uitgeroeid. In documenten van

de Inquisitie uit de veertiende eeuw wordt verteld van een priester in het dorpje Montaillou in de Franse Pyreneeën die tegen zijn minnares zegt: 'Ik heb een kruid. Als een man dat draagt wanneer hij zijn lichaam verenigt met dat van een vrouw, kan hij niet bevruchten en zij kan niet zwanger worden.' De medisch historicus John Riddle denkt dat het kruid van dezelfde familie was als silphium. De wilde peen, een bloem, wordt nog steeds voor dat doel gebruikt in delen van India, waar onrijpe papaja een ander traditioneel hulpmiddel was.

In de oudheid werd coïtus interruptus veelvuldig aanbevolen. Joodse schrijvers noemden het 'binnen dorsen, buiten wannen'. De indianenstam van de Moche in Peru gaven de voorkeur aan anaal geslachtsverkeer. Op de tempels van Angkor Wat in Cambodja staan sculpturen van abortussen. Riddle zegt dat die methoden tot aan het eind van de middeleeuwen veel gebruikt werden door vrouwen om hun kindertal te beperken. Toen door de Zwarte Dood in de jaren 1340 er een tekort aan arbeidskrachten in de landbouw ontstond, verbood de Kerk voorbehoedsmiddelen, en veel oude methoden gingen verloren of de mensen vertrouwden op heksen drankjes en bakerpraatjes. De heksenjacht van die tijd had vaak te maken met de angst om kinderen te krijgen.

De voorbehoedsmiddelen gingen ondergronds en sommige methoden raakten in vergetelheid. Maar er was nog steeds veel sociale controle op geboorten. Late huwelijken, bijvoorbeeld. De parochiearchieven van Colyton in Devon laten zien dat de gemiddelde leeftijd waarop vrouwen in de zestiende eeuw trouwden 27 was, een getal dat honderd jaar later was gestegen tot 30. En dat in een tijd dat de levensverwachting maar 37 jaar was. De vrouwen verlengden ook de tijd tussen twee zwangerschappen door borstvoeding te blijven geven, waardoor het hormoon prolactine vrijkomt dat de ovulatie onderdrukt. En er waren altijd laatste redmiddelen, zoals abortus.

Het Groot-Brittannië van de negentiende eeuw was doortrokken van hypocrisie met betrekking tot seks en voorbehoedsmiddelen. William Cobbett schreef in 1829 dat 'boerenvrouwen en -dochters nu niet meer kunnen praten over, of zonder blozen kennismaken van huiselijke zaken waar ze nog niet zo lang geleden even vrij over praatten als over melken of spinnen'. De Kerk, de staat en de medische stand spanden samen om van seks een verboden onderwerp te maken en van voorbehoedsmiddelen een onuitsprekelijk kwaad, zodat het geboortecijfer intact bleef.

Toen in 1868 onderzoeksjournalisten van het *British Medical Journal* op advertenties reageerden die zich richtten op ‘tijdelijk indisponibele’ dames, kwamen ze erachter dat dit een eufemisme was voor ‘zwanger zijn’ en dat meer dan de helft van de adverteerders abortussen aanboden. Het *BMJ* was ontsteld. Maar als ze geen abortus konden plegen, doodden de Victoriaanse moeders hun pasgeboren ongewenste kinderen vaak met opiaten of jenever, door ze uit te hongeren of te doen stikken, of soms gewoon door ze aan hun lot over te laten. Er werden zoveel baby’s aangeboden wier moeders in het kraambed waren overleden dat veel filantropen ‘vondelingenhospitaals’ oprichtten om de ongewenste kinderen op te vangen – zonder dat er vragen werden gesteld. In Frankrijk hadden de vondelingenhospitaals een luik met een draaischijf in de voordeur, zodat degenen die de kinderen binnen in ontvangst namen de ouders nooit te zien kregen. In Parijs werd een kwart van de pasgeboren kinderen bij de hospitaals achtergelaten.

Het woord ‘hospitaal’ werd een eufemisme. In werkelijkheid werden de kinderen naar ‘kindermeisjes’ gestuurd waar ze veelal aan verwaarlozing of aan de ontberingen van de reis overleden. Een vondelingenhospitaal in het centrum van Londen, opgezet door de filantroop Thomas Coram, een ex-zeekapitein, nam in de beginjaren 15.000 pasgeboren kinderen op, waarvan er 10.000 stierven. Na een bezoek aan vondelingenhospitaals in Moskou zei Malthus dat ‘als iemand de bevolkingsgroei in toom wilde houden en niet kieskeurig was wat de middelen betreft, hij geen effectievere manier zou vinden.’

Toen de overlevingskansen van kinderen toenam, kwam er steeds meer vraag naar een betrouwbare, effectieve anticonceptie. Frankrijk was het eerste Europese land dat het taboe op geboortebeperving doorbrak. Ondergrondse erotische romans zoals *Le rideau levé* van Mirabeau, die in 1786 uitkwam, gaven waardevolle instructies over coïtus interruptus. Ongeveer in die tijd begon het geboortecijfer in Frankrijk te dalen.

De Verenigde Staten volgden het voorbeeld van Frankrijk. Robert Dale Owen, een van de eerste seksuele hervormers, schreef dat ‘in Frankrijk de mannen coïtus interruptus als een erezak beschouwen en zich de noodzakelijke handeling aanwennen’. Maar de Amerikaanse vrouwen wilden niet van hun mannen afhankelijk zijn. Ze kochten irrigators met een zaaddodende vloeistof, bereid volgens verschillende recepten die in een boekje stonden dat in de jaren 1830 door Owen en Charles Knowlton, een arts uit New England, werd

gepubliceerd. Voor de verkoop was het goed om een Franse naam voor de brouwsels te verzinnen. Ongetwijfeld is dat de reden waarom het moderne condoom – een van de eerste praktische resultaten van de ontdekking van het procedé om rubber te vulkaniseren, in de jaren 1830, door de Amerikaanse uitvinder Charles Goodyear (die failliet was gegaan en gevangenzat) – in het Engels vaak een *French letter* ('Franse brief') wordt genoemd.

In de Verenigde Staten raakten voorbehoedsmiddelen weer in discrediet toen Anthony Comstock, een droogstoppel die de leider was van het New-Yorks Genootschap ter Bestrijding van de Onkuisheid, het Amerikaanse Congres in 1873 zover kreeg om de verspreiding van anticonceptiemiddelen te verbieden. Het Britse medisch tijdschrift *The Lancet* hield de Britse artsen intussen nog tot 1869 voor dat het gebruik van voorbehoedsmiddelen binnen het huwelijk betekende dat de vrouw 'de geestesgesteldheid verkreeg van een prostituee... en dat de man dan in feite masturbeerde'.

Terwijl de Fransen hun toevlucht namen tot erotische romans en de Amerikanen op dokters vertrouwden, dankten de Britten uiteindelijk hun seksuele bevrijding aan een ambachtsman en vakbondsactivist. Francis Place, een kleermaker van Charing Cross in Londen, die leren broeken maakte en die ijverde voor universeel kiesrecht, was ook zeer betrokken bij het bevolkingsvraagstuk. Met bewonderenswaardige onafhankelijkheid hekelde hij Godwin om zijn utopisme, maar attaqueerde ook Malthus vanwege zijn demonisering van de armen.

In 1823 schreef Place een aantal pamfletten en brochures waarin hij zowel coïtus interruptus aanbeval als het gebruik van 'een spons van ongeveer een vierkante duim groot, die vóór de coïtus in de vagina wordt ingebracht en naderhand verwijderd met een dubbele draad of band'. Om sceptici gerust te stellen, zei hij dat de methode 'wijd verbreid was onder de arbeidersbevolking van Londen.'

Place was een serieuze actievoerder. Hij trok door de straten van Londen en de noordelijke industriesteden, waar hij in de arbeiderswijken vlugschriften uitdeelde. Een van zijn jonge (en zeer waarschijnlijk libidineuze) aanhangers was een 17-jarige jongen die John Stuart Mill heette en die later een vooraanstaand politiek filosoof en parlamentslid zou worden. Mill werd gevangengezet vanwege het uitdelen van de folder. Maar de boodschap sloeg het meeste aan in het noorden, waar inmiddels veel vrouwen in de fabrieken werkten. Zij werden de pioniers van de anticonceptie in Groot-Brittannië.

Place was een profeet van de anticonceptie, maar hij was een profeet die in zijn eigen slaapkamer niet geëerd werd. Hij en zijn vrouw, met wie hij trouwde toen hij nog een tiener was, kregen vijftien kinderen, waarvan er tien volwassen werden. Grotendeels als gevolg daarvan leefden ze in voortdurende armoede. Malthus, die beweerde dat anticonceptie een zonde was, verwekte niettemin slechts drie kinderen bij zijn vrouw Harriet, met wie hij in 1804 trouwde. Een daarvan stierf jong en de andere twee trouwden wel, maar kregen geen kinderen.

Malthus' genen zijn weliswaar uitgestorven, maar zijn geest leeft voort. Dus verbaasde het me dat ik in Okewood Chapel geen enkele vermelding aantrof van zijn voormalige predikant. Integendeel, in plaats van een plaquette ter herinnering aan een van de invloedrijkste denkers in de wereld, hingen er overal in de kerk spandoeken met *Make Poverty History* and posters om de inspanningen van de kerkgemeente te prijzen die de kinderen van de *Joy Community School* in Zambia had geholpen. Dominee Malthus zou ontsteld zijn geweest over die misplaatste filantropie. Ik vroeg me af of de huidige dominee misschien expres zijn voorganger te kijk had willen zetten. Maar jammer genoeg was dat niet het geval. Dominee Nigel Johnston Knights zei dat hij nog nooit gehoord had van de relatie tussen zijn kerk en Malthus.

2 DE WEG NAAR SKIBBEREEN

West Cork is tegenwoordig een wereld van baaien met eindeloze zandstranden waarop de deining van de Atlantische Oceaan stukslaat en waar beroemdheden als de filmmagnaat Lord Puttnam, de acteur Jeremy Irons en de rijkste man van Ierland, de uitgever Tony O'Reilly, allemaal huizen hebben. Maar er waren spoken rond. Spoken van de verschrikkelijke Ierse hongersnood die anderhalve eeuw geleden woedde en die een miljoen mensen het leven kostte. Maar ook het spook van Bob Malthus. Zijn natuurwet – dat het aantal armen zal toenemen als het niet door ziekte en honger wordt beknot – was de oorzaak van de hongersnood, zei men destijds. Maar was het een praktijkvoorbeeld van hoe de wet van Malthus werkte, of was het een sprekend voorbeeld van politiek misbruik van die wet? De realiteit is dat de hongersnood als een angstwekkende voorbeeld kan dienen voor de manier waarop het malthusianisme in handen van kwaadwillende politici een self-fulfilling prophecy wordt.

De Ierse hongersnood duurde van 1845 tot 1849. Het was de ergste humanitaire ramp in vreedstijd in de moderne Europese geschiedenis. Erover lezen geeft hetzelfde machteloze gevoel als over Darfur of Rwanda lezen. 'Ik ging een paar krotten binnen,' schreef de verslaggever van *The Times* na een bezoek dat hij op Kerstavond 1846 samen met een plaatselijke arts aan de stad Skibbereen bracht. 'In het eerste zaten zes uitgehongerde, spookachtige lijen op een kluitje in een hoek – aan niets was te zien dat ze nog leefden. Vol afgrijzen liep ik naar ze toe, om tot de ontdekking te komen dat ze nog leefden. Binnen een paar minuten was ik omgeven door minstens tweehonderd van die spookverschijningen. Ik word weer misselijk als ik eraan denk. In een ander huis, op nog geen vijfhonderd meter van het cavaleriestation, vond de dokter zeven stakkers die zich niet meer konden bewegen. Een van hen was al uren dood, maar de anderen waren niet meer in staat zichzelf of het lijk te verplaatsen.'

Een onderwijzer, die zijn gemeenschap voor zijn ogen zag verdwijnen, schreef: 'De arme, door hongersnood getroffen mensen, lagen langs de kant van de weg, uitgemergelde lijken, deels groen door het eten van zuring en brandnetels, en deels blauw van de cholera en de dysenterie.' Een paar weken later stonden de zaken er in Skibbereen, ondanks de publiciteit, niet beter voor. De *Illustrated London News* rapporteerde dat er 'op de vijfhonderd huizen niet één was zonder een dode of een zieke'. Veel lijken werden in open sleuven op het kerkhof gegooid. In het nabij gelegen gehucht Kilmoe had de doodgraver een doodskist in elkaar geknutseld met een scharnierende bodem, zodat ze het lijk in het graf konden laten vallen en de kist weer voor een nieuwe gast konden gebruiken. In totaal werden er 10.000 mensen in de massagraven van het armenhuis in Skibbereen gestort, op een bevolking van 20.000. De plaatselijke landheren, Lord Carbery en Sir William Wrixon-Becher, die samen 25.000 pond per jaar opbrengst van hun grond opstreken, keken vanuit hun huizen toe hoe de hongersnood zich voltrok.

Zo ging het in heel West-Ierland toen de aardappelen, waar de armen op teerden, werden aangevreten door een kwaadaardige schimmel die binnen een paar uur een heel veld in rottende pulp kon veranderen. *Phytophthora infestans* kwam in september 1845 vanuit België in Ierland. Binnen drie maanden had de schimmel een derde van de oogst vernield. In de daaropvolgende twee jaar verrotte driekwart van de aardappeloogst. In 1848 ging een derde verloren. Een miljoen mensen stierven de hongerdood of overleden aan ziektes tijdens de plaag, en daarna werden nog eens een miljoen mensen het land uitgezet door de grootgrondbezitters, die zich van hun pachters wilden ontdoen, of ze emigreerden op eigen gelegenheid naar de Nieuw Wereld. In vijf jaar tijd verminderde de bevolking van Ierland met een derde en uiteindelijk halveerde ze. Er zijn überhaupt maar weinig landen die zo'n ramp hebben meegemaakt, laat staan landen die deel uitmaakten van het rijkste koloniale imperium van de wereld.

Wat was de oorzaak van die catastrofe? Het was niet alleen de schimmel. Hoewel het allemaal tien jaar na zijn dood gebeurde, wierpen Malthus' theorieën van de overbevolking hun schaduw over de gebeurtenissen. Het bevolkingstal van het eiland, zo redeneerden de malthusianen van die tijd, was tot onhoudbare hoogte gestegen en stortte nu in, zoals onvermijdelijk was. Die bewering heeft een zekere geldigheid. De aardappel had het vermogen van Europa om zichzelf te voeden radicaal veranderd, en nergens in zo sterke mate

als in Ierland. In de eeuw vóór de hongersnood was de bevolking van het eiland bijna net zo sterk gegroeid als die van Groot-Brittannië. Vlak voor de hongersnood bedroeg die ruim 8 miljoen, twee keer zoveel als in 1780, waarbij de bevolkingstoename in het arme zuiden en westen het sterkst was. Ierland was het dichtstbevolkte land van Europa en besloeg een derde van de bevolking van het Verenigd Koninkrijk, waar het toen deel van uitmaakte.

Maar terwijl de industriesteden van Groot-Brittannië arbeidskrachten aanzogen en producten over de hele wereld exporteerden, was Ierland nog vrijwel volledig een landbouwnatie. De bewoners leefden voor het merendeel op de 700.000 boerderijen, waarvan de helft minder dan een hectare besloeg. Van zo weinig grond konden al die monden alleen met aardappelen worden gevoed. Maar ze werden gevoed. Meisjes trouwden op hun zestiende, jongens op hun zeventiende of achttiende. Ze hadden grote gezinnen. Gevraagd waarom ze zo jong trouwden antwoordde de katholieke bisschop van Raphoe in 1835: 'Ze kunnen het niet nóg slechter krijgen dan ze het al hebben ... en ze kunnen elkaar misschien helpen.'

Malthus had in zijn *Essays* niet specifiek een ramp in Ierland voorspeld. Maar met een typisch mengsel van inzicht en verzengende minachting merkte hij op dat 'het veelvuldig gebruik van de aardappel een zeer snelle toename [van de Ierse bevolking] mogelijk heeft gemaakt in de afgelopen eeuw... Door de lage prijs van deze voedzame wortel... gevoegd bij de onwetendheid en de barbarij van de mensen, werden huwelijken zozeer aangemoedigd dat het bevolkingstal de arbeidsproductiviteit en de hulpbronnen van het land verre te boven ging.'

Velen zochten een malthusiaanse verklaring voor de hongersnood. Een van hen was de journalist Herbert Spencer, een aanhanger van Malthus en bedenker van de term *survival of the fittest*, waarmee hij op Darwin vooruitliep. Hij betoogde dat mensen die te veel kinderen verwekken 'regelrecht op uitsterven afsteveneren. Van dat feit zijn we nog onlangs getuige geweest in Ierland.' William Greg, een oude studiegenoot van Darwin uit Lancashire, die destijds fabriekseigenaar in ruste was, stelde het grover: 'De onverschillige, vuige, ambitieuze Ieren planten zich voort als de konijnen.'

Ierland, vond Malthus, was tot aan het belachelijke toe afhankelijk geworden van de aardappel. Een gemiddelde arbeider at wel vijf kilo van die knollen per dag – en verder vrijwel niets. Alleen de aardappel was in staat de bevolking te voeden op haar kleine privé-akkerjes,

terwijl de pachtboertjes daarnaast de arbeid leverden voor de grote landbouwbedrijven, die vaak in Engelse handen waren. Maar het lukte. De Ieren waren de armste mensen van West-Europa. De meesten woonden in plaggenhutten zonder ramen of meubels. Maar er was meestal wel een overschot aan aardappelen, waarmee ze de kippen en varkens voedden die vaak in dezelfde hutjes huisden. Als het slecht ging, zei de Ierse econoom Cormac O'Grada, leden de varkens honger, maar niet de mensen. Of tenminste niet tot aan de grote hongersnood.

Maar was dat een malthusiaanse hongersnood? Elke samenleving die zo afhankelijk was van één enkel gewas zou kwetsbaar geweest zijn voor de aardappelziekte – onafhankelijk van de grootte van de bevolking. En meer nog wanneer de grootgrondbezitters, zoals in Ierland, alle andere voedingsgewassen exporteerden. Ierland leverde het grootste deel van de voedselimport van Engeland – vooral rundvlees. Ierland was waarschijnlijk het land dat het meeste vee verhandelde in de wereld. Maar niemand kwam op het idee die voedselbron te gebruiken om de Ieren tijdens de hongersnood in leven te houden. In havens zoals Limerick bleef de exportstroom op gang. En net zoals het hongerende Ierland zijn vee verkocht, zo deden ook de individuele boeren het. Velen van hen verkochten hun varkens om de pacht te kunnen betalen, terwijl hun kinderen honger leden. De rijken en de middenstanders, de kooplieden en de dokters, de ambtenaren en de priesters, leefden er intussen goed van.

Sommige Iers-Amerikanen hebben beweerd dat wat er gebeurde geen malthusiaanse ramp was, maar een doelbewuste 'genocide'. Dat is niet fair. De Engelsen richtten armenhuizen in en hun gaarkeukens deelden op een bepaald moment drie miljoen koppen waterige gortpap per dag uit. Ook werden programma's voor openbare werken opgezet om de hongerlijders aan werk te helpen. Maar het bleven initiatieven op kleine schaal die de behoeften volgens de plaatselijke bestuurders bij lange na niet dekten. Ze werden met veel moeite ontfoetseld aan de regering, die de hand stevig op de knip hield, in een politiek geladen klimaat van minachting, zo niet haat, tegen de Ieren.

In Engeland sloot men bewust de ogen voor de werkelijke toestand aan de overzijde van de Ierse Zee. En de autoriteiten gingen er te lang vanuit dat als er echt behoefte was aan voedsel, de marktwerking wel aan de vraag zou voldoen. Het probleem met dat *laissez-faire*-argument was dat de berooiden Ieren geen geld hadden om eten te kopen. Zoals de beste historicus van de hongersnood, Cecil Wood-

ham-Smith, schreef over Skibbereen op het hoogtepunt van de hongersnood: 'Op marktdag, 12 september 1846, was er niet één brood en niet één pond meel te krijgen in de stad.' De marktwerking zorgde niet voor voedsel: die zond honderden kinderen in Skibbereen naar het armenhuis, waar meer dan de helft stierf.

De man die de leiding over dit alles had was Charles Trevelyan, een steile, onverzettelijke ambtenaar, die de Britse schatkist bewaakte en die in feite de dictator was van het hulpprogramma voor Ierland. Trevelyan was koloniaal ambtenaar geweest in India en hij was opgeleid aan het *East India College* in de tijd dat Malthus daar doceerde. Hij was gepokt en gemazeld in de moraal en het economisch ethos van die grote man. Hij betoogde dat de hongersnood zowel 'een mechanisme was om het bevolkingsoverschot te verminderen' als 'een rechtstreekse ingreep van een alwijze en algenadige Voorzienigheid'.

Trevelyan, die een zwager was van de beroemde historicus Thomas Macaulay, beschouwde zichzelf als een hervormer. Hij was lid van de Clapham Sect in Zuid-Londen, die onder haar eerste bevlogen, evangelische en filantropische leden William Wilberforce telde, de grote voorstander van afschaffing van de slavernij. Maar inzake het koloniale rijk was hij een verstokte, bemoeizuchtige hardliner die zowel God als de malthusiaanse logica achter zich waande. Terwijl het aantal sterfgevallen in de strenge winter van 1846-47 veeleer verdubbeld schreef Trevelyan: 'Het grote kwaad waar we mee te kampen hebben is niet het reële kwaad van de hongersnood, maar het morele kwaad van het zelfzuchtige, verdorven en onstuimige karakter van het volk... Wij zijn in handen van de voorzienigheid, wij kunnen de catastrofe niet afwenden. Wij kunnen slechts de uitkomst afwachten.'

Hij stond in die zienswijze niet alleen. De minister-president, Lord Russell, wiens broer eigenaar was van grote landerijen in Ierland, sprak zijn 'malthusiaanse vrees voor de effecten op lange termijn van hulpprogramma's' uit. Lord Clarendon, grootgrondbezitter en president van de Londense Handelskamer, zei: 'Voedsel uitdelen met als enige doel mensen in leven te houden, haalt op de lange duur niets uit.' De hoofdredacteur van *The Economist* schreef over de hongersnood dat iemand meer betalen dan hij waard was, 'de mensen zou aanzetten om maar te trouwen en zich zo snel mogelijk voort te planten, als de konijnen.'

Het probleem van Ierland was dat het land eeuwenlang was geëgeerd als een half feodale kolonie. De beste weidegrond maakte deel uit van ongeveer 2000 grote landerijen, die voor het merendeel

eigendom waren van protestantse kolonisten, die vee hielden voor de export naar Groot-Brittannië en om de slaven op hun Caribische plantages te voeden. Voor de Ieren zelf bleven er maar kleine stukjes land met een armere bodem over om te bewerken. De tragedie van Ierland was dat de Britten, geconfronteerd met de resultaten van hun eigen politiek, hun verantwoordelijkheid van zich af schoven en de theorie van Malthus gebruikten om te verklaren dat het allemaal onvermijdelijk was en een gevolg van het gedrag van de slachtoffers zelf.

De malthusianen hadden er een handje van degenen te demoniseren die ze de schuld gaven van hun eigen armoede. De Ierse landeigenaren hadden tientallen jaren lang grote gezinnen gestimuleerd om aan arbeidskrachten te komen. Maar tegen de tijd van de hongersnood begonnen ze hun landbouw te moderniseren en hadden minder arbeiders nodig. Dus midden in de hongersnood van 1846 werden uitgehongerde boertjes van hun land gezet omdat ze de pacht niet meer konden betalen, vaak onder bewaking van het leger. Zo'n half miljoen mensen werden op die manier van hun land verjaagd, om vervolgens in veel gevallen in 'doodskistschepen' met bestemming Amerika te worden gedreven.

In Londen beschouwde men die maatregel veelal als de oplossing voor het 'Ierse probleem'. 'Ik wil Connaught schoonvegen,' zei de onderkoning van Ierland, Lord Clarendon, in 1848. Ierland vereiste een 'systematische uitzetting van kleine boertjes en landbezitters,' zei Lord Palmerton, lid van het kabinet. Hij bezat zelf een groot landgoed in Sligo en had op het hoogtepunt van de hongersnood 2000 pachtboertjes naar Canada verscheept. Een kwart van hen stierf op de reis. Degenen die het overleefden, bleven hongerig, berooid, verwaasd en vaak halfnaakt achter in de haven van Montreal, of werden geïnterneerd in 'koortsbarakken'.

De victoriaanse Engelse arbeidersklasse toonde weinig solidariteit of medelijden met hun Ierse broeders. Ze werden gevoed met verhalen over die lamlendige Ieren. De Ieren, zo dachten ze, waren promiscu. Dat was niet waar. De Ieren trouwden jong, maar ze waren monogamer dan de Engelsen. De Ieren waren, volgens Charles Kingsley, een historicus van Cambridge, 'blanke chimpansees' en volgens het tijdschrift *Punch* waren ze de 'ontbrekende schakel tussen de gorilla en de neger'. Die vergelijking met apen komt wellicht van verhalen die werden rondgebazuind over Ierse kinderen die haar in hun gezicht zouden hebben, zodat ze 'eruitzagen als apen'. Waar-

schijnlijk waren het de gezichten van uitgehongerde en uitgeteerde volwassenen.

De Ieren waren ook verraders en uitvreters. *The Times*, wier eigen verslaggevers de misselijkmakende taferelen in Skibbereen hadden beschreven, tierde niettemin in 1847 dat 'er geen enkel ander land is waar de mensen eerst verraderlijke taal uitsloegen tot ze er schor van werden, om vervolgens om medelijden te gaan smeken bij hun onderdrukkers. In geen enkel ander land zijn de mensen zo gul en royaal geholpen door het land dat ze aanklaagden en uitdaagden.'

Begin 1847 wachtten de Ieren niet langer tot ze van hun grond verdreven werden. Ze verlieten in groten getale het land. Bijna iedereen van het platteland die het geld ervoor had vertrok. Miljoenen gingen scheep naar Noord-Amerika, tijdens en na de hongersnood. Nog eens een miljoen gingen oostwaarts naar Liverpool, om in de fabrieken te werken en bij de aanleg van spoorwegen op het Britse vasteland. De Ierse diaspora was begonnen.

In de jaren na de hongersnood bleef de Ierse bevolking afnemen door migratie en verminderde vruchtbaarheid. Volgens de malthusiaanse theorie zou de bevolking zich hebben moeten herstellen, omdat de druk op het land afnam. Maar de exodus ging door en de armoede bleef even groot als voorheen. Als om de spot te drijven met de malthusiaanse theorie keerden de hongersnoden terug terwijl het land leegliep. De conclusie lijkt onontkoombaar dat de werkelijke oorzaak van de Ierse armoede niet de natuurwetten van Malthus waren, maar de geborneerde theorieën van de mensheid.

De dingen zijn veranderd nu Ierland grotendeels onafhankelijk is van Engeland. De bevolking heeft zich hersteld – en de welvaart is toegenomen. Castle Freke, het stamhuis van Lord Carbery van Skibbereen, is al bijna een eeuw een spookachtige ruïne. Maar in West-Ierland is er veel nieuw geld. De draagkracht van het land en de potentiële rijkdom van zijn bevolking blijken veel groter dan Malthus of Trevelyan zich hadden kunnen voorstellen.

De waarheid is dat de tragedies van Skibbereen en honderden andere gemeenschappen veel meer zeggen over de politiek van het Britse Rijk dan over overbevolking. Met de politiek van die tijd zou de aardappelziekte de Ieren ook hongersnood hebben gebracht als ze maar met een tiende zo veel waren geweest. De aardappelen waarop ze teerden zouden sowieso kapot zijn gegaan. De alternatieve voedselbronnen die op Ierse bodem werden verbouwd zouden toch wel geëxporteerd zijn. Maar hoewel de gebeurtenissen weinig zeggen

over de wetten van Malthus, zeggen ze wel veel over de verderfelijke aard van hun zelfbekerchtigende bakerpraatjes over de nutteloosheid van filantropie. Dat is een kwaad dat de huidige malthusianen zich dienen aan te trekken.

3 RED DE BLANKE

Er loopt een intellectuele rode draad van Malthus en Darwin naar het moderne denken over het milieu en de 'bevolkingsexplosie'. Die draad gaat door een aantal duistere regionen waar gedroomd wordt van raciale superioriteit en gedwongen sterilisatie van de *unfit*, daar bevinden zich de gaskamers van nazi-Duitsland. Dat is de wereld van de eugenetica, de 'studie van de methoden om het menselijk ras te verbeteren', die de wetenschap in een monster van Frankenstein heeft veranderd. De eugenetica is tegenwoordig grotendeels in diskrediet geraakt, maar was zeer invloedrijk in de eerste helft van de twintigste eeuw – zowel in liberale en socialistische kring als bij politiek rechts. Voor sommigen zal dit een onplezierig uitstapje zijn. Maar de eugenetica was belangrijk voor veel voorlopers van de moderne geboortebeperving en de milieubeweging, en leeft ook nu nog in een paar uithoekjes voort.

De eugenetica is een kind van het malthusianisme. De lijn loopt verder via Charles Darwin, die zei dat de kiem van zijn theorie over natuurlijke selectie was gezaaid door de voorspellingen van Malthus over de gevolgen van een 'bevolkingsexplosie'. In de natuur, waar verschillende soorten met elkaar wedijveren om hulpbronnen, zou zo'n explosie een concurrentie veroorzaken waarin alleen de best toegeruste soorten overleefden. Vandaar was het een klein stapje naar het idee dat soortgelijke conflicten zouden kunnen uitbreken tussen menselijke rassen of groeperingen met bepaalde genetische kenmerken. En dat als zo'n concurrentie noodzakelijk was voor de evolutie, hij misschien ook noodzakelijk was voor het welzijn van de mens.

De man die deze intellectuele stap zette was een achterneef van Darwin, Francis Galton. Hij was de erfgenaam van een quaker wapenfabrikant en een zorgelijk wonderkind. Na een zenuwinzinking toen hij begin twintig was, gaf hij zijn studie medicijnen op en volgde zijn eigen intellectuele neus. Hij hield zich met alles bezig, van

meteorologie (hij stelde een paar van de eerste weerkaarten samen) tot Afrikaanse ontdekkingsreizen (hij hielp het tegenwoordige Namibië in kaart te brengen) en de erfelijkheidsleer van de mens. Hij beschouwde alles, van genialiteit tot dronkenschap, als erfelijk. *Nature* won het altijd van *nurture*. Je zou kunnen zeggen: net iets voor hem. Het kwam een man van zo'n voorname afkomst en met zulke voorname mannenbroeders heel goed uit om te zeggen dat hij 'veel duidelijke gevallen van erfelijkheid had bespeurd bij de mannen in Cambridge, die ongeveer in dezelfde tijd als ik aan de universiteit studeerden'.

Galton kwantificeerde een aantal van die erfelijke trekjes, althans naar eigen tevredenheid. Zijn studies toonden aan dat voorname mannen voorname zonen kregen. Hij betrok ook de dochters bij zijn analyse, maar kwam tot de conclusie dat erfelijkheid in de mannelijke lijn sterker was dan in de vrouwelijke, in de verhouding 70:30. Hij schijnt zelfs niet te hebben overwogen dat het misschien betere kansen en privileges waren die werden doorgegeven, via sociale kanalen, in plaats van genetische.

Galton was een praktische man. Na zijn erfelijkheidstheorie te hebben opgesteld, besloot hij dat van mensen net als van renpaarden kampioenen gefokt kunnen worden. Hij wilde het menselijk ras verbeteren door een selectief fokprogramma onder de elite, terwijl het lagere volk van voortplanting moest worden weerhouden. 'Wat de natuur blind doet en traag en meedogenloos, dat kan de mens met beleid en snel en zonder pijn doen.' Zijn programma was van meet af aan raciaal. 'Het fitste ras van de mensheid dient bevoordeeld te worden,' zei hij. In dat kader gaf hij de verschillende rassen punten, al naargelang het aantal rechters, staatslieden, militaire bevelhebbers, wetenschappers, kunstenaars, enzovoort, dat ze voorbrachten. De Angelsaksen en de Noord-Europeanen kwamen bovenaan te staan en de 'negers' onderaan, want, zo zei hij, 'zelden vernemen we van een reiziger die bij de ontmoeting met een opperhoofd van een negerstam het gevoel krijgt dat de laatste zijn meerdere is.'

Net als het malthusianisme werd de eugenetica van Galton populair onder zijn gelijken, gedeeltelijk omdat ze de ijdelheid streefde van de geprivilegieerden en ze ontsloeg van verantwoordelijkheid voor anderen. Ze steunde ook op wat wel genoemd wordt de 'duistere kant van het darwinisme' – het idee dat soorten een regressie kunnen ondergaan naar primitievere vormen. Galton dacht dat dit met de mens kon gebeuren in een decadente welvaartsstaat, waar

minder concurrentie is en de fitsten geen voorsprong meer hebben in de strijd om het bestaan.

Malthus dacht dat de middenklasse met beleid en vooruitzicht handelde en haar toekomst kon bepalen, maar dat de armen overgeleverd waren aan natuurkrachten. Galton ging nog een stapje verder. De armen vormden een bedreiging, niet alleen door de macht van hun getal, maar ook omdat ze door hun vruchtbaarheid hun genen wijd en zijd verspreidden en daardoor de betere genen van hun meerderen verdrukten. Zoals Darwins oude vriend William Greg stelde: het gevaar was dat ‘in de eeuwige strijd om het bestaan het inferieure en minder bevoorrechte ras zou overleven... niet vanwege zijn goede maar vanwege zijn slechte eigenschappen.’

Dat leverde nog een andere reden op om de armen niet te helpen. Malthus had zich soms uitgesproken tegen maatregelen om de volksgezondheid te verbeteren, zoals de inenting tegen pokken die Edward Jenner ondernam, omdat die het bevolkingstal opjoegen. Maar de aanhangers van de eugenetica gingen verder en zeiden dat inenting voorkwamen dat de natuur de individuen eruit selecteerde die vatbaar waren voor haar ziekten. Dr. John Berry Haycraft zei in 1894 in een lezing voor de *Royal College of Physicians*, getiteld *Darwinism and Race Progress* (‘Darwinisme en veredeling van het ras’) dat ‘de preventieve geneeskunde bezig is met een uniek experiment, en de gevolgen zijn al merkbaar – degeneratie van het ras.’

Dat waren nare dingen. En algauw staken ze overal de kop op. De eugenetica was de wetenschap van de mens in het machinetijdperk en uiteindelijk raakte alles ervan doortrokken, van betere kinderverzorging tot gedwongen sterilisatie. De mens moest geperfectioneerd worden door selectieve paring. En nergens, wat Galton betreft, was dat zo belangrijk als bij de topaap van de wereld: Groot-Brittannië. ‘In geen enkel land is een edel menselijk ras noodzakelijker dan in het onze, want wij planten ons zaad over de hele wereld en leggen de grondslag voor de aard en de vermogens van miljoenen leden van het menselijk ras in de toekomst,’ zei hij in 1904 in Londen tegen Britse hotemetoten van de pas opgerichte *Sociological Society*.

Een paar leden van het gezelschap verzetten zich. De sciencefiction-schrijver en socialist Herbert (H.G.) Wells zei dat de zonen van de elite misschien wel meer succes in het leven hadden omdat ze ‘de weg weten in de maatschappij’ en niet omdat ze betere genen hadden. Genieën ontstonden op de gekste plaatsen. William Shakespeare was van eenvoudige komaf en had geen begaafde nakome-

lingen. Wells vroeg zich ook af hoe je de 'fitste' van de andere moest onderscheiden. Galton wilde voorkomen dat criminelen zich voortplantten. Maar Wells betoogde dat 'een groot deel van onze huidige criminelen de slimste en de meest doortastende leden zijn van families die in onmogelijke omstandigheden verkeren.' Ze zijn misschien wel slimmer, zei hij, dan 'de gemiddelde eerbare burger'.

Maar Wells was in de minderheid. De Ierse toneelschrijver George Bernard Shaw verwoordde de algemene stemming van chauvinistische eugenetica door te zeggen dat 'alleen een eugenetische religie onze beschaving kan redden van het lot dat alle eerdere beschavingen ten deel is gevallen.'

In 1906 schreef Galton een roman over een eugenetisch Utopia getiteld *Kantsaywhere*.^{*} Nu, met onze kennis, zien we dat zijn atletische, militaristische jongemannen en aards-moederlijke vrouwen op het Arische herrenvolk van de nazi-mythe leken. Jammer alleen dat geen enkele uitgever het een goede roman vond, zodat hij hetzelfde lot onderging als de *unfit* in de natuur en de strijd om het bestaan verloor.

Maar zo'n tegenvaller was zeldzaam. In 1907 opende de Universiteit van Londen het *Francis Galton Laboratory* voor de studie van 'Nationale Eugenetica'. En de nieuwe discipline strekte zijn tentakels verder uit. In een tijd die dweept met het 'wetenschappelijk socialisme' en de maakbaarheid van de mens vielen velen ter linkerzijde van het politieke spectrum voor de eugenetica, op een manier die choquerend kan zijn voor latere generaties. De Bloomsbury-econoom en lid van de beau monde, John Maynard Keynes, was een fan. Sidney Webb van de *Fabian Society* dacht dat de eugenetica kon voorkomen dat Groot-Brittannië 'in handen van de Ieren en de joden viel'. Galtons protegé, de quaker en socialist Karl Pearson, schreef: 'De geschiedenis wijst me slechts één weg waarlangs een hoge beschaving tot stand komt, en dat is door de strijd van ras tegen ras en het overleven van het fysiek en mentaal fittere ras.' Op de top van de apenrots zag hij 'het succes van de Ariërs'.

In 1912, een jaar na de dood van Galton, vond het eerste Internationaal Eugenetisch Congres plaats in Londen, onder voorzitterschap van Leonard Darwin, een zoon van Charles en achterneef van Galton. Tot de deelnemers behoorden de voormalige minister van Binnenlandse Zaken Winston Churchill, minister-president Arthur Balfour,

* Wordspeling, afgeleid van *Can't say where*, 'Weet niet waar'.

de bejaarde Amerikaanse uitvinder van de telefoon Alexander Graham Bell en vele anderen. Hoe hadden ze de uitnodiging ook kunnen afslaan? Churchills afkomst stond buiten kijf, en later stelde hij in het kabinet voor om de *feeble-minded* ('zwakzinnigen') te steriliseren. De term *feeble-minded*, tussen haakjes, wordt algemeen toegeschreven aan Charles Trevelyan, de malthusiaanse beleidsvoerder van de Ierse hongersnood. Het was een handig passe-partout om kruimeldieven, prostituees, vagebonden, geestelijk gestoorden en andere ongewenste elementen te brandmerken. (Het was ook ooit van toepassing geweest op Galton zelf, die op jonge leeftijd een zenuwzinking had gekregen, maar zand daarover.)

De eugenetica veroverde ook stormenderhand Amerika, met het angstaanjagende gevolg dat degenen die niet geschikt werden geacht om zich voort te planten een gedwongen sterilisatie moesten ondergaan. Tegen 1926 hadden zeventien staten actieve sterilisatieprogramma's. Een van de eerste slachtoffers, na een uitspraak van het Hoogerechtshof, was Carrie Buck, die in een staatsinrichting voor epileptici en zwakzinnigen in Virginia zat; haar enige misdaad was dat ze na een verkrachting een kind had gekregen.

Harry Laughlin, de directeur van het *Eugenics Record Office*, een nieuw onderzoekscentrum binnen het *Cold Spring Harbour Laboratory*, trad op als getuige à charge tegen Carrie Buck. En toen de wetgevers meer immigranten van het Noordse en Germaanse ras uit Noordwest-Europa wilden toelaten en 'inferieure rassen' uit Zuid- en Oost-Europa wilden weren, zei Laughlin instemmend dat de nieuwe wetten een verontreiniging van de nationale genenpool zouden voorkomen. Francis Walker, voormalig hoofd van het Amerikaanse bureau voor volkstelling en president van het MIT, noemde de aspirant-immigranten uit het oosten 'dégénérés... verslagen leden van verslagen rassen... mislukkelingen in de strijd om het bestaan.'

Maar er waren ook veel binnenlandse slachtoffers van deze genetische heksenjacht. Tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog werden zo'n 60.000 imbecielen, epileptici en *feeble-minded* in de Verenigde Staten gedwongen gesteriliseerd, waarvan de helft in Californië. Andere eugenetische wetgeving verbood geestelijk gestoorden om te trouwen en deed interraciale huwelijken in de ban.

De eugenetica was het gezicht van de bevolkingscontrole in de eerste helft van de twintigste eeuw. Het was een wereldwijde beweging die zowel door rechts als door links werd omarmd. In het keizerlijke Japan werden tienduizenden mensen met een geestelijke

stoornis gedwongen gesteriliseerd, tezamen met criminelen die 'genetisch gepredisponeerd voor misdaad' heetten te zijn en lijdens aan de ziekte van Hansen (destijds lepra genoemd). In populaire Japanse tijdschriften stonden artikelen over 'eugenetische huwelijken' waarin paren werden uitgenodigd vragenlijsten in te vullen om te zien of hun geliefden wel genetisch fit waren. Intussen steriliseerde het pacifistische Zweden 60.000 geestelijk gestoorden. De grote voorstanders van deze politiek waren Alva en Gunnar Myrdal, de intellectuele grondleggers van de welvaartsstaat.

Een van de vele tekortkomingen van de eugenetica was verbijssterend seksistisch. Galton beschouwde vrouwen als van marginaal belang in het doorgeven van positieve eigenschappen. Maar ze lagen wel massaal in de vuurlinie als het ging om het uitschakelen van slechte eigenschappen. Ruim negentig procent van de gesteriliseerde individuen in Zweden waren vrouwen. De misstappen die ze begingen waren vaak heel onschuldig, zoals lid worden van een motorbende of een dancing bezoeken, en de operatie werd uitgevoerd op gezag van een maatschappelijk werkster of de burens. Het ging even makkelijk als een Doe-normaal-bevel van tegenwoordig.

De Britten bleven hun geesteskind koesteren. Drie vooraanstaande medewerkers aan een reeks radiopraatjes voor de BBC, onder de titel 'Wat ik met de wereld zou doen', spraken zich in 1931 uit vóór sterilisatie van de *unfit*. Een van hen was een toekomstige minister van de Indiase kolonie, Leo Amery, die zei dat het noodzakelijk was om een einde te maken aan 'de kortzichtige sentimentaliteit die de vermenigvuldiging aanmoedigt van de onbesuisden en onbekwamen'. Groot-Brittannië voerde nooit een wet in om sterilisatie af te dwingen. Misschien omdat het niet nodig was. Veel dokters deelden de zienswijze van Carlos Baker, secretaris van het Eugenetisch Genootschap in Londen, dat 'gebrekigen meestal heel bevattelijk zijn en voor het merendeel makkelijk te overreden.'

In Duitsland begon de sterilisatie van zwakzinnigen eind jaren 1920, onder leiding van dr. Otmar von Verschuer. Hij werd de mentor van dr. Josef Mengele, de 'Engel des Doods' van het concentratiekamp Auschwitz, die experimenten uitvoerde op gevangenen. De nazi's steriliseerden ongeveer een half miljoen mensen. In een radiopraatje op Moederdag 1935 ging Wilhelm Frick, Hitlers minister van Binnenlandse Zaken, tekeer over het feit dat 'oppassende families minder kinderen krijgen, terwijl de minderwaardigen en de bastaards zich ongeremd voortplanter' en dat 'onverantwoordelijke

Duitsers zich vermengen met vreemde rassen.’ De politiek van de nazi’s werd alom bewonderd. De Amerikaanse eugenetici klaagden dat ‘de Duitsers ons op eigen terrein verslaan’ en de Britse *Eugenics Review* stelde goedkeurend vast dat Duitslands ‘reusachtige eugenetica-experiment... zonder enig probleem wordt doorgevoerd.’

Maar de nazi’s gingen met hun idee van ‘rassenhygiëne’ veel verder dan sterilisatie. Heinrich Himmler, bevelhebber van de ss, probeerde eerst de voortplanting van zijn *Herrenrasse* te versnellen door ‘raszuivere’ arische vrouwen te betalen voor seks zonder voorbehoedsmiddelen met zijn officieren. Vervolgens begon hij tienduizenden mensen die *unfit* waren af te maken, inclusief gehandicapten, chronisch zieken en zelfs ‘demente bejaarden’ (die nauwelijks in staat konden worden geacht, zou je toch denken, om een nieuwe generatie demente bejaarden voort te brengen). Dat alles als voorspel voor de Holocaust, de systematische uitroeiing van miljoenen mensen die ze eenvoudig als inferieur beschouwden, zoals de joden en de zigeuners, of die anderszins uit de boot vielen, zoals Jehova’s getuigen en homoseksuelen.

Over de Holocaust is al genoeg geschreven, maar hier is het de moeite waard te vermelden dat die een extreme manifestatie was van een bredere eugenetische beweging die zich tot ver buiten de grenzen van Duitsland uitstrekte. En haar ideeën bleven ook na 1945 nog springlevend.

De nederlaag van de nazi’s in 1945 en de ontdekking van hun *Endlösung* bracht de eugenetica in de ogen van het grote publiek in diskrediet. In de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, door de pas opgerichte Verenigde Naties in 1948 afgekondigd, wordt gedwongen sterilisatie verboden. Maar een groot deel van het gedachtegoed, en van de politiek, leefde voort. En veel voormalige eugenetische wetenschappers maakten carrière als antropoloog, geneticus of sociaal beleidsmaker. Toen Verschuier, de Duitse pionier van de rassenhygiëne, in de jaren 1950 naar de Verenigde Staten ging, werd hij door de *American Eugenics Society* verwelkomd als erelid. Het hoofd van het genootschap, Frederick Osborn, in de Wikipedia omschreven als ‘filantroop, militair leider en eugeneticus’, stond nog steeds vierkant achter wat hij in 1937 geschreven had, namelijk dat het werk van Verschuier om erfelijke ziekten uit te roeien ‘het meest opwindende experiment was dat ooit was uitgevoerd.’

De eerlijkheid gebied te zeggen dat de *American Eugenics Society* na 1945 voornamelijk ‘positieve’ eugenetica propageerde en eerder

de voortplanting van begaafde individuen voorstond dan de 'negatieve' eugenetica van sterilisatie. Maar de oude ideeën leefden voort. Osborn hield zich na de oorlog onder meer bezig met de oprichting van het *Pioneer Fund*, dat in het kader van zijn streven naar 'verbetering van het menselijk ras' onder andere onderzoek financierde naar raciale verschillen in IQ, en met het bestuur van de *Population Council*, het belangrijkste orgaan voor de bevordering van gezinsplanning en geboortebeperving in de wereld.

De vooraanstaande naoorlogse demograaf Jack Caldwell zegt dat de preoccupaties van de eugenetica-beweging de grootste drijvende kracht waren achter de ontwikkeling van bevolkingsstudies. Veel vooraanstaande demografen zijn hun carrière begonnen als enthousiaste aanhangers van de eugenetica, en hun werk 'schiep een precedent, in de zin dat demografen betrokken raakten bij overheidsmaatregelen om de vruchtbaarheid onder controle te brengen.' Het idee van gedwongen sterilisatie bleef een obsessie voor de naoorlogse beweging voor bevolkingscontrole.

Zoals we verderop zullen zien kwamen veel van de toonaangevende milieuactivisten in de twintigste eeuw uit dezelfde stal. De eugenetica klinkt nog steeds door in de vrees dat 'overbevolkte' megasteden broeinesten van terrorisme zijn en dat de Europeanen tegen de Afrikanen en moslims het demografische onderspit delven. Oudgedienden in de milieubeweging noemen aids in Afrika nog steeds een mogelijke oplossing voor de malthusiaanse crisis van de aarde, een middel om de bevolking te verminderen en de armen en zwakken eruit te selecteren. Daarmee wil ik niet zeggen dat al die ideeën bij voorbaat verwerpelijk zijn, maar we moeten wel goed beseffen waar ze vandaan komen. De eugenetica is nog springlevend.

De meeste voorstanders van de eugenetica waren mannen. Maar niet alle. Margaret Sanger was het zesde kind van een alcoholische Ierse steenhouwer en zijn lijdzame vrouw Anne, die daarna nog vijf kinderen kreeg en op 49-jarige leeftijd aan tbc overleed. Sanger heeft altijd de schuld voor haar dood op de stress geschoven die ze door in totaal achttien zwangerschappen te verduren kreeg. Haar achtergrond had haar twee dingen geleerd, zei ze: dat ouders alleen zoveel kinderen moeten krijgen als ze kunnen onderhouden en dat een vrouw die kinderen moet baren voor een man die tegen voorbehoedsmiddelen is geen gemakkelijk leven heeft. 'Slavenmoeders baren geen vrije mensen.'

Sanger volgde een verpleegstersopleiding, werd politiek actief en trotsede de *Comstock Law** uit 1873 door in 1916 in Brooklyn de eerste Amerikaanse anticonceptiecliniek te openen. Het jaar daarop richtte ze *The Birth Control Review* op en in 1921 stichtte ze de *American Birth Control League*, de latere *Planned Parenthood of America*.

Sanger was een gedreven vrouw, een geweldige spreker, een onvermoeibare redenaar en een briljante organisator. Ze werd de leider van de beweging voor geboortebeperking in het grootste deel van de wereld. Een van haar belangrijkste geldschieters was Clarence Gamble, de erfgenaam van het zeepimperium Procter & Gamble. Op zijn eenentwintigste verjaardag ontving Gamble zijn eerste miljoen uit het familiekapitaal, op voorwaarde dat hij minstens een tiende daarvan zou besteden aan liefdadigheid. Hij koos geboortebeperking en Sanger kreeg het leeuwendeel.

Sanger was een socialist en een feminist, maar ook een eugeneticus en malthusiaan. Haar streven om de maatschappelijke onderlaag tot geboortebeperking te bewegen heeft iets staalhards. Ze geloofde in het recht op voortplanting, maar ook in sociale verantwoordelijkheid. Ze koppelde de ideeën van Malthus aan die van Galton en zei dat ze tegen georganiseerde liefdadigheid was omdat het 'een symptoom was van een kwaadaardige maatschappelijke ziekte.' Het was 'een onmiskenbaar teken dat onze beschaving in steeds groteren getale invaliden, delinquenten en afhankelijke individuen heeft voortgebracht en nog steeds voortbrengt.' In plaats van 'de last te dragen van de onbezonnen voortplanting van anderen', zou de maatschappij moeten verhinderen dat ze zich voortplanten. 'Meer kinderen van de successvollen, minder van de onaangepasten – dat is het belangrijkste aspect van geboortebeperking.'

Sanger kreeg een van de vooraanstaande academische aanhangers van de eugenetica in Amerika zover om de eerste directeur te worden van de *American Birth Control League*. Lothrop Stoddard was hoogleraar geschiedenis aan Harvard, pacifist en postzegelverzamelaar, maar ook de auteur van boeken met aanstootgevende titels als *The Rising Tide of Color Against White World Supremacy* ('De opkomst van de gekleurde volkeren tegen de blanke wereldheerschappij') en *The Revolt Against Civilisation: The Menace of the Under Man* ('Opstand

* Amerikaanse zedenwet die onder andere de verkoop en distributie van voorbehoedsmiddelen en middelen om een abortus op te wekken verbood.

tegen de beschaving: de bedreiging van de ondermens*'). Stoddard beschouwde de evolutie van de mens en van de dieren als een 'proces van steeds toenemende ongelijkheid'. Sociale hervorming gericht op het verminderen van de ongelijkheid was 'een van de verderfelijkste dwalingen die de mensheid ooit heeft begaan'. Het boek over de opkomst van de gekleurde volkeren komt in nauwelijks verholde vorm voor in *The Great Gatsby* van F. Scott Fitzgerald. Tom Buchanan, een held van het Amerikaans voetbal, kijkt op uit een boek dat 'De opkomst van de gekleurde rijken' heet en zegt: 'Als we niet uitkijken wordt het blanke ras totaal verzwolgen. Het is allemaal wetenschappelijk bewezen.'

Stoddard was niet alleen een vooraanstaande eugeneticus in de Verenigde Staten en mede-oprichter van de beweging voor geboortebeperving, maar ook een van de drie mannen uit die tijd die er met recht aanspraak op kunnen maken dat ze aan de wieg van de Amerikaanse milieubeweging hebben gestaan. De andere twee waren Henry Fairfield Osborn, een oom van Frederick Osborn en president-directeur van het Amerikaanse Museum voor Natuurlijke Historie, en een New-Yorkse jurist, jager en naturalist die Madison Grant heette. Die drie mannen richtten samen in 1917 de *Save The Redwoods League* op, ter bescherming van de sequoiabossen in Noord-Californië. De organisatie is nog steeds actief.

Alle drie combineerden ze milieuactivisme met populistische eugenetica. Grant, die ook een tijdlang vice-president van de *us Immigration Restriction League* was, ijverde voor selectieve sterilisatie à la de latere nazi's om 'criminelen, zieken en krankzinnigen te elimineren, met geleidelijke uitbreiding naar zwakkelingen en wellicht uiteindelijk waardeloze rassen.' Het jaar voordat hij op campagne ging voor de sequoia had Grant zijn eigen opruiende boek gepubliceerd, getiteld *The Passing of the Great Race* ('Het verscheiden van het Grote Ras'), een studie van de 'rassengeschiedenis' van Europa en de dreiging voor 'het Noordse ras'. Hij geloofde dat het viriele, blondharige, blauwogige, ridderlijke en krijgshaftige Noordse ras door de strenge noordelijke winters was gezuiverd van onvolkomen genen. Hun zuiverheid moest beschermd worden. Er werden 1,6 miljoen exemplaren van het boek verkocht in verschillende talen, waaronder het Duits, dat in plaats van 'Noords' de term 'arisch' gebruikte.

* In het Nederlands vertaald en bewerkt door C. Easton onder de titel *In opstand tegen de beschaving: de bedreiging van den onder-mensch*, H.P. Leopold, Den Haag 1924.

Naar Grant is een kariboesoort genoemd en hij is mede-oprichter van het *Glacier National Park*. Als secretaris van de New-Yorkse diertuin in de Bronx stelde hij in 1906 een Congolese pygmeë ten toon die Ota Benga heette. De ongelukkige man was gekocht van soldaten van de Belgische koning Leopold en zat in een kooi naast de apenkooi, om de verschillende stadia van de menselijke evolutie te tonen. Toen zwarte geestelijken in New York probeerden hem te bevrijden, schreef *The New York Times* dat dit een belediging van de wetenschap zou zijn. 'De eerwaarde gekleurde broeders dient aan het verstand te worden gebracht dat de evolutieleer tegenwoordig in alle schoolboeken behandeld wordt.' Na zijn uiteindelijke vrijlating ging Ota Benga de bossen van Vermont in en schoot zichzelf dood.

Een vriend van Grant was de voormalige president en jachtgenoot Teddy Roosevelt, die *The Passing of the Great Race* een 'kapitaal boek' noemde. De topgeneticus van Groot-Brittannië, John Burden Sanderson Haldane, was ook al een fan. Een aantal jaren voor zijn dood in 1937 kreeg hij een brief van een ambitieuze jonge Duitse politicus. 'Uw boek is mijn Bijbel,' schreef Adolf Hitler. Twee decennia later, tijdens de naoorlogse Neurenberger Processen, noemde ook Karl Brandt, het hoofd van het euthanasieprogramma van de nazis, het boek als een inspiratiebron.

Tegenwoordig worden milieuactivisten meestal als links beschouwd. Maar natuurbehoud was lange tijd het domein van de conservatieven. Het was een rechtse en vaak antidemocratische beweging die de massa der armen beschouwde als de aanstichters van zowel milieu- als rassensvernietiging. Grant stond verre van alleen met zijn combinatie van eugenetica en milieuactivisme. Een andere top-natuurbeschermer was Julian Huxley, een Britse bioloog die later de eerste directeur werd van de Unesco, de wetenschappelijke organisatie van de VN, en die in 1961 het Wereld Natuur Fonds oprichtte. Huxley was veertig jaar lid van de Londense Eugenics Society en van 1959 tot 1962 was hij voorzitter van het genootschap.

De familie Huxley leek wel een wandelende bevestiging van Galtons theorie over het doorgeven van gunstige eigenschappen. Julians grootvader van vaderszijde, Thomas Huxley, was een van de eerste aanhangers van Charles Darwin onder het Britse establishment en stond algemeen bekend als 'Darwins bulldog'. En zijn oudere broer was Aldous Huxley, de schrijver van *Brave New World*, waarin een maatschappij wordt beschreven waar mensen op bestelling in het

laboratorium gekloond worden, wat Aldous zelf omschreef als een 'onfeilbaar eugenetisch systeem'.

Als directeur van de Unesco probeerde Julian Huxley het vuur van de eugenetica brandende te houden. Hij betoogde dat 'ofschoon een radicaal eugenetische politiek nog vele jaren politiek en psychologisch onhaalbaar zal blijven, het belangrijk is voor de Unesco om in te zien dat... het publiek weet wat er op het spel staat, zodat veel van wat nu ondenkbaar is wellicht op zijn minst denkbaar zal worden.' Anders zou de toekomstige wereld uiteindelijk bevolkt kunnen worden door 'de afstammelingen van de minst intelligente personen die nu leven'. Hij stelde voor om belastingvoordelen in te voeren voor degenen die het fitst werden geacht, om ze zo te stimuleren zich voort te planten – een idee dat kort daarop in Singapore in praktijk werd gebracht. En hij was de eerste die met het idee kwam om spermabanken te gebruiken voor het verzadigen van de genenpool met het DNA van Nobelprijswinnaars en anderen met een hoog IQ.

In later jaren nam Huxley's belangstelling voor de eugenetica echter af en groeide zijn bezorgdheid over het milieu en de capaciteit van de aarde om zichzelf te voeden. Hij was de enige niet.